

PSALM 5: "TAAL—het moeilijkste wat er is ..."

Lezingen: (1) Oude Testament: Psalm 5; (2) Deutero-kanonieke boeken: De Wijsheid van Jezus Sirach 5:9-14; (3) Nieuwe Testament: Brief van Jakobus 2:3-10.

Na de reflecties zingen wij Gezang 254 uit het LvK.

Vanmiddag lazen we Psalm 5. Deze Psalm is van een ongehoorde actualiteit. Het gaat in deze Psalm ten diepste om het misbruik dat zovele mensen maken van "taal", van "woorden". Psalm 5 helpt ons te realiseren hoe moeilijk taal is, en we worden opgeroepen om "taal" zuiver te gebruiken. Om "taal" te stellen in dienst van het goede, en niet in dienst van het kwade. Als ergens zowel de grandeur, het verheven van de mens, maar ook zijn verval en misère gezien worden, dan is het wel in ons "taalgebruik."

De dichter van Psalm 5—volgens het opschrift David—, de dichter van deze Psalm gaat zelf te gronde aan taal. En aan het begin van zijn lied probeert hij zichzelf te overstijgen vanuit de misère waarin hij zich bevindt. Dat is bij uitstek een kenmerk van religie, dat je jezelf probeert te overstijgen. Dat je jezelf bezielt vanuit een breder verband. Niet vanuit het platte land, niet vanuit de diepte, maar vanuit de hoogte. De blik van de Psalmist richt zich omhoog, zo zien wij in de verzen 2-3:

²Hoor mijn woorden, HEER, sla acht op mijn klagen. ³Luister naar mijn hulpgeroep, mijn koning en mijn God, tot u richt ik mijn bede.

En hij begint zijn dag ermee, zo zien wij in vers 4:

⁴In de morgen, HEER, hoort u mijn stem, in de morgen wend ik mij tot u en wacht.

Het is het eerste wat hij doet; op een nieuwe dag zich niet klein laten krijgen, maar zijn horizon verruimen tot op God toe, in de verwachting dat met de nieuwe dag, met het eerste licht, ook het in-zicht gegeven wordt.

En zijn inzicht komt inderdaad, het inzicht dat God niet staat aan de kant van het kwaad, maar principieel staat aan de kant van het goede. Dat lezen we in vers 5:

⁵U bent een God die zich niet verheugt in het kwaad, bij u is de misdaad niet welkom.

God, zo is het diepe inzicht van de Psalmist, staat aan de kant van het goede; hij *is* het goede. En "gewetenlozen" houden daarom ook "geen stand onder de blik van uw ogen", zo zegt hij tot God in zijn ochtendgebed (vers 7). En hier in de Psalm krijgen we voor het eerst een indruk van de aard van de problemen waar de Psalmist tegenaan loopt. Hij loopt keihard tegen de "gewetenlozen" aan; tegen hen "die onrecht doen", tegen "leugenaars", zo kleurt hij hen in (verzen 6-7). Leugenaars—dat wil zeggen mensen die onware mededelingen doen, mensen wiens woorden niet met de feiten stroken, en dat ook met opzet doen; leugenaars doen onware mededelingen met het doel om te misleiden. Taal wordt door hen gebruikt op

een verhullende manier, een manier die geen recht doet aan de waarheid, maar om een eigen doel na te jagen. De Psalmist gaat te gronde door hun taalmisbruik.

En toch laat hij zich niet door hen kleineren. Hij blijft geloven in de waarheid van het goede. En hij laat zich niet verbitteren. Wetend dat God het goede is, en dat God bedrog en geweld verafschuwt, blijft hij vertrouwen, niet alleen op Gods goedheid, maar ook op zijn liefde, zoals hij laat merken in de verzen 7-8:

U verafschuwt, HEER, wie bedriegt en bloed vergiet. ⁸Maar ik mag door uw grote liefde uw huis binnengaan, van ontzag vervuld mij buigen naar uw heilige tempel.

God is zijn toevluchtsoord, God is zijn asiel, waar hij zijn toevlucht neemt als voor hem in het land van bedrog en onwaarheid geen plaats meer is. En hij bidt God om een weg door dit platte land, een weg die niet doodloopt in dit land, zodat hij wordt als zijn belagers, maar een weg die er doorheen loopt, en aan zijn belagers voorbij voert:

⁹Leid mij langs mijn belagers, HEER, door uw gerechtigheid, maak effen de weg die u mij wijst.

En zo bidt de Psalmist, duizenden jaren geleden, om een weg door het leven. Een leven dat bedreigd wordt door taalmisbruik, waardoor mensen te gronde gaan. Dat taalmisbruik, zo zien we in vers 10, bestaat niet alleen uit leugen, uit de harde, recht-toe-recht-aan leugen; het is nog geraffineerder dan dat, het bestaat ook uit hypocrisie, uit huichelarij; men zegt het een, maar bedoelt het ander. Men spreekt met gespleten, dubbele tong, zo schrijft hij in vers 10:

¹⁰Onwaarheid komt uit hun mond, onheil huist in hun hart, een open graf is hun keel, gespleten is hun tong.

En hiermee zijn we in het hart van de Psalm aangekomen; bij het diepe probleem waar de Psalmist tegenaan loopt. Taalmisbruik waar mensen de dupe van woorden. Taal die kleineert. Taal die misleidt. Een probleem van alle tijden, dat de keerzijde is van de schoonheid van taal. Er is de schoonheid van taal, maar ook, als tegendeel daarvan, de slechtheid van taal. Dat is waar de Psalmist op wijst. En bij de Grieken is het de filosoof Socrates die daarop wijst: “verkeerde woorden”, zo zegt Socrates volgens Plato (en u kunt meelesen op de liturgie), “verkeerde woorden zijn niet alleen onwenselijk in zichzelf, maar zij infecteren de ziel met kwaad.” Precies wat onze Psalmist zegt, als hij beeldend zegt dat het spreken van onwaarheid de keel van waaruit de woorden klinken tot “een open graf” maakt; een geïnfecteerde keel die anderen aansteekt, besmet, en te gronde richt. Woorden kunnen doden. Woorden kunnen aanzetten tot geweld.

En daarom ligt er een enorme verantwoordelijkheid op ons mensen, hoe wij onze taal gebruiken. Wat wij als sneer geven, wat wij als een grapje bedoelen, kan een ander mens moedeloos maken. De 19^e-eeuwse Amerikaans schrijver Nathaniel Hawthorne had dit goed door. “Woorden”, zo schrijft hij, “Woorden—zo onschuldig en krachteloos als ze zijn, zoals ze in een woordenboek staan, hoe krachtig worden zij, ten goede of ten kwade, in de handen van degene die weet hoe ze gecombineerd moeten worden.” (*The American Notebooks*, 1848). Beheersen wij onze taal ten goede? Of misbruiken wij onze taal ten kwade? Stellen

wij met onze woorden paal en perk aan het kwade, bevorderen wij het goede, ook het goede van de ander? Of pesten en treiteren wij een ander, maken wij de ander bang, schelden wij hem uit, vernederen en krenken wij hem?

Het is een probleem dat ons persoonlijke leven doortrekt, en ook het politieke leven, nu en vroeger niet anders. Net na de Tweede Wereldoorlog, in 1946, wees de beroemde Engelse schrijver George Orwell op dit probleem. In zijn boek "Politiek en de Engelse Taal" liet hij zien hoe Engelse politici, Amerikaanse politici en Russische politici de taal misbruiken om hun daden ter verhullen in verbloemende uitdrukkingen: met zulke taal probeerden Engelsen hun overheersing van India voort te zetten, Russen hun zuiveringen goed te praten, en Amerikanen hun vernietiging van Hiroshima en Nagasaki te rechtvaardigen. Vernietiging verbloemd met woorden als pacificatie, verplaatsing van bevolking, correctie van grenzen, verwijdering van onbetrouwbare elementen; dat zijn de taalbloemen die geplant worden op de graven van de gedoden. En daarom schrijft Orwell zijn uiterst venijnige, waarschuwendende woorden: "Politieke taal is ontworpen om leugens als waarheid te laten klinken, en moord als respectabel."¹

In de Psalm van vanavond worden wij geconfronteerd met de gewelddadige gevolgen van ons taalmisbruik. Een oud Latijns spreekwoord zei al, "Het bederf van het beste is het slechtste (*corruptio optimi pessima*)". Want taal is eigenlijk een van de beste kenmerken van de mens, in vergelijking met alle dieren. De mens is de enige die taal gebruikt. Ook dieren communiceren, maar ze gebruiken geen taal. Hun communicatie is zonder meer ook wonderlijk. Zoals de communicatie van de bijen. Als de speurbijen nectar ontdekt hebben, laten ze aan de haalbijen weten waar ze deze nectar kunnen vinden. Dat doen ze door middel van een dans; een rondedans als de nectar vlakbij is, en een kwispeldans, in de figuur van een acht, als de nectar verder dan 100 meter ligt.² Bijen communiceren, maar ze gebruiken geen taal. Ze communiceren feiten: waar de nectar is, wat voor nectar het is; en dat is al ongelooflijk indrukwekkend. Maar ze gebruiken geen taal.

Taal, uniek voor ons mensen, stelt ons in staat om bewust kennis te vormen, uit te wisselen, en te verdiepen. En taal en bewustzijn hebben alles met elkaar te maken; taal kun je onthouden als je het begrijpt, woorden kun je onthouden als ze betekenis hebben; gedachten kun je pas opslaan als je ze begrijpt; woord en rede (verstand) hebben alles met elkaar te maken, zo legde mij een neuroloog desgevraagd uit. En hij noemde een experiment dat hij bij zijn lezingen houdt. Als ik u de volgende letters noem, zult u ze waarschijnlijk niet kunnen onthouden: DN-BAB-NIN-GS-NS. Maar als ik combinaties van dezelfde letters in dezelfde volgorde laat oplichten, ziet u ineens dat het allemaal gaat om afkortingen van banken: De Nederlandsche Bank (DNB), als toezichthouder van banken zoals ABN, ING en SNS: DNB-ABN-ING-SNS. Taal is verbonden met ons bewustzijn en gaat over het WARE, over de overeenstemming van onze woorden met feiten, zoals de lettercombinaties verwijzen naar het "feitelijke" bestaan van banken. Taal en het WARE zijn verbonden met ons bewustzijn.

Net zoals het SCHONE verbonden is met ons onderbewustzijn: in ons onderbewustzijn ervaren wij op een directe wijze de schoonheid van de natuur, de schoonheid van muziek, of de sfeer van een ontmoeting. En we zouden kunnen zeggen dat het GOEDE de overeenstemming is van ons leven met het ware en het schone; het is met het ware en het schone dat we ons leven in overeenstemming willen brengen, en zo het goede doen.³ Het ware en het schone zijn buiten ons. Het goede is onze verhouding ertoe.

Daarom straft het kwaad ook altijd zichzelf, het loopt vast in zichzelf, zoals onze Psalmist ook bemerkt in de laatste verzen van zijn Psalm, de verzen 11-13:

¹¹Laat hen boeten, God, laat hen *in hun eigen valkuil lopen*. Verstoot hen om hun grote wandaden, want ze zijn opstandig tegen u. ¹²Er is vreugde bij allen die schuilen bij u, eeuwige jubel omdat u hen beschermt, wie uw naam beminnen juichen u toe! ¹³U zegent de rechtvaardigen, HEER, als een schild beschut hen uw genade.

Dat is ook het bijzondere aan de Kerk, in het verleden en ook nu in de 21^e eeuw: hier proberen we het ware, het schone en het goede aan elkaar te koppelen. We proberen onze taal tot op God toe te doordenken en zuiver te krijgen; tot op die God die sprak in het duister en de chaos van den beginne, en zei: Daar zij licht. En zag dat het goed was. We proberen onze taal te doordenken tot op Christus, die de Logos is—het Woord en de Rede die alles doortrekken, en die onder ons mens werd, om te laten zien dat het goddelijke en het menselijke verbonden kunnen worden, in het leven, in de taal,⁴ om een weg voor ons te wijzen. En we proberen het schone gestalte te geven in de mooiste muziek, in het mooiste gezang. En dat alles ten dienste van het goede, waardoor alles en iedereen mag bloeien. En zo beleven wij de slotwoorden van de Psalmist ook vandaag: “Er is vreugde bij allen die schuilen bij u, allen die schuilen in uw Waarheid, in uw Schoonheid, en in uw Goedheid.”

– Amen.

+++

GEBEDEN:

HEER ONZE GOD, we danken u op deze zomerzondagavond voor het wonder van het leven; wij danken u ook in het bijzonder vanavond voor het wonder van de taal dat we onszelf en elkaar ontdekken door woorden; dat we de werkelijkheid leren ontdekken tot op uw grondwoorden toen u ook begon in de duisternis en chaos van het bestaan te spreken toen u zei: daar zij licht en u zag dat het goed was; dat ook wij woorden ten goede zullen spreken. Wij danken u voor de schoonheid van de natuur, de schoonheid van de muziek en van de kunst. Op alle manieren wilt u ons aanspreken. Wilt u ons geven dat we met ons leven antwoorden in goedheid, op uw zorg, uw liefde, uw aandacht, uw stem die weerklinkt in ons bestaan. Troost Gij ons als woorden van anderen ons gekwetst en ontregeld hebben. Laat ons bij U schuilen, HEER. En wilt Gij ook onze eigen woorden zuiveren, dat wij zuivere, zuiverende, bemoedigende woorden mogen spreken ten goede.

HEER ONZE GOD, Geef dat wij als kerk een asiel mogen zijn voor de mensheid, voor elkaar, een asiel van liefde en waarheid; een ijkpunt voor samenleven, een bode, en voorbode van samenleven.

HEER ONZE GOD, Wij bidden u vanavond in het bijzonder voor onze politici, die met hun tong het schip van onze staat, het schip van onze samenleving besturen. Werk met uw Waarheid, Schoonheid en Goedheid ook door in hun spreken en handelen.

Wij danken u voor dit jaar van vespers. Van momenten van het ware, schone en goede schoonheid hier in het centrum van deze Stad. Wees met ons in de Zomer, dat wij Uw lof in ons eigen leven blijven zingen, en dat we elkaar weer mogen ontmoeten daarna.

Geprezen zij uw grote Naam—Amen.

¹ Na de vesper attendeerde dhr. Jan Ludwig (Aduard) mij ook op een zeer vergelijkbare kritiek van het taalmisbruik dat de Nazi's pleegden, geuit in Victor Klemperer's *LTI – Lingua Tertii Imperii: Notizbuch eines Philologen* (1947). Zie https://en.wikipedia.org/wiki/LTI_-_Lingua_Tertii_Imperii.

² Zie <https://www.konvib.be/bijen-info-pseudo/bijen-info-bijenacademie/bijen-info-bijenacademie-het-bijenvolk/310-communicatie.html>.

³ Vgl. Paulus, Romeinen 12:2.

⁴ Vgl. de poging tot een "taaltheologie" van de Groninger hoogleraar Taalkunde Klaas Heeroma, alias de kerkliedschrijver Muus Jacobse, ondernomen in zijn *Nader tot een taaltheologie* (1967), zie <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn2/heeroma>.